

Katarzyna JĘDRASZCZYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-0658-0985

Druga wojna światowa w ukraińskiej polityce pamięci (2005–2025). Rocznice, święta, narracje

Streszczenie: W artykule przeanalizowano ewolucję ukraińskiej polityki pamięci w latach 2005–2025 dotyczącej drugiej wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem roli prezydentów, sytuacji wewnętrznej oraz czynników geopolitycznych. Przedstawiono zmiany w oficjalnych narracjach historycznych, charakterze i symbolice świąt państwowych – od postsowieckiego modelu gloryfikacji tzw. Wielkiej Wojny Ojczyźnianej po europejskie wzorce upamiętniania. Dla reinterpretacji wydarzeń wojennych kluczowy był rok 2014 (tzw. rewolucja godności) oraz rozpoczęcie pełnoskalowej wojny po ataku Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku.

Posługując się metodami analizy chronologiczno-problemowej, analizą źródeł prawnych oraz analizą dyskursu politycznego omówiono przełomowe zmiany związane z prezydenturą Wiktora Juszczenki (heroizacja Ukraińskiej Powstańczej Armii), powrót do narracji radzieckich w okresie rządów Wiktora Janukowycza, proces dekomunizacji i „ukrainizacji pamięci” po 2014 roku. Opisano także symboliczne znaczenie reformy świąt państwowych – wprowadzenie Dnia Pamięci i Pojednania (8 maja), redefinicję Dnia Zwycięstwa (9 maja) oraz nowe praktyki pamięci.

Wojna z Rosją nadała drugiej wojnie światowej nowe znaczenia w dyskursie tożsamościowym i patriotycznym. Artykuł wskazuje, że w latach 2005–2025 pamięć o drugiej wojnie stała się narzędziem legitymizacji władzy oraz elementem walki o symboliczne granice tożsamości narodowej Ukrainy.

Słowa kluczowe: druga wojna światowa, polityka pamięci, narracje historyczne, rocznice, Ukraina

Przyjęte założenia

Wniepodległej Ukrainie istniały równoległe post(sowieckie) i narodowe narracje o drugiej wojnie światowej. Towarzyszyły im dwie kultury pamięci. Po rewolucji godności 2013/2014, zajęciu przez Rosję Krymu i okupacji części obwodu donieckiego i ługańskiego rozpoczął się proces dynamicznego odchodzenia od narracji sowieckiej/postsowieckiej/prorosyjskiej w kierunku utrwalania narodowego paradygmatu pamięci. Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na miejsce narracji o drugiej wojnie światowej w ukraińskiej polityce pamięci. Kluczowe czynniki zmian w tym zakresie związane były z przemianami społecznymi i politycznymi. Na podstawie analizy polityki pamięci w latach 2005–2025 można zidentyfikować nowe znaczenia i kierunki ukraińskiej polityki pamięci. Cezura otwierająca wiąże się z prezydenturą Wiktora Juszczenki, który potraktował narrację historyczną nie tylko jako element polityki wewnętrznej i zagranicznej, ale także jako narzędzie do budowy tożsamości narodowej, opartej na koncepcji narodu tytularnego. Dziesięć i dwadzieścia lat później, polityka pamięci zogniskowana wokół interpretacji wydarzeń i postaci z okresu drugiej wojny, wciąż uważana była przez polityków ukraińskich za istotną dla procesów związanych z umacnianiem tożsamości. Doszły jednak kwestie, które mocniej niż w latach 2005–2010 wpływały

na potrzebę sięgania do przeszłości. Konieczność podkreślania elementów innych niż znajdujemy w narracjach rosyjskich i radzieckich, stała się immanentną składową odrębności ukraińskiej, przewyciężającej spuściznę zależności od Rosji (Dvorkin, 2023).

Zaproponowana tu metoda opisu ukraińskiej polityki historycznej dotyczącej tematu drugiej wojny światowej, opiera się na analizie chronologiczno-problemowej. Okres od 2005 do 2025 roku został nieprzypadkowo podzielony na podokresy powiązane z kolejnymi kadencjami prezydenckimi, gdyż w ukraińskim systemie to prezydent nadaje kurs polityce pamięci. W administracji prezydenckiej funkcjonują struktury, które wprost lub pośrednio biorą udział w realizacji polityki historycznej (np. Główny Departament ds. Polityki Humanitarnej, Główny Departament Polityki Informacyjnej, Narodowy Instytut Badań Strategicznych). Od 2006 roku implementację tej polityki wspiera wyspecjalizowana instytucja Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej (UIPN), ale to Prezydent Ukrainy poprzez dekrety, inicjatywy ustawodawcze, weto i udział w uroczystościach wytycza główne kierunki polityki pamięci (Kaśianow, s. 104–105). Z elekcjami prezydenckimi wiązały się przełomy i przesilenia polityczne, które także wpływały na kształt narracji o przeszłości. Prezydenci czynili z polityki historycznej jedno z narzędzi legitymizowania swej władzy i wpływów. Uzasadnionym jest zatem rozpatrywanie polityki pamięci, także tej dotyczącej drugiej wojny światowej w ramach cykli mierzonych kadencjami konkretnych prezydentów Ukrainy (Hrycenko, 2017, s. 25–46).

W badaniach nad pamięcią używa się w Polsce dwóch określeń „polityka historyczna i polityka pamięci” (*Modi momorandi...*, 2014, s. 378–387). Lech M. Nijakowski przestrzega przed używaniem ich jako synonimów i postuluje raczej stosowanie pojęcia „polityka pamięci”, które należy rozumieć jako: „wszelkie intencjonalne działania polityków i urzędników, mające formalną legitymację, których celem jest utrwalenie, usunięcie lub redefinicja określonych treści pamięci społecznej” (Nijakowski, 2008, s. 44). Wątro podkreślić, że czołowy badacz polityki pamięci na Ukrainie, Heorhij Kaśianow, intencjonalnie używa określenia „polityka historyczna”, rozumiejąc ją jako rodzaj polityki, której celem i treścią jest celowe konstruowanie i utylitarne wykorzystywanie do celów politycznych pamięci historycznej oraz innych form zbiorowych wyobrażeń o przeszłości i jej ideach, w tym historiografii zawodowej. Poprzez politykę historyczną państwo wpływa na kształtowanie pamięci historycznej (w pewnym stopniu także na sposoby rozwoju nauk historycznych). Dzieje się to za sprawą legislacji, dostępu do archiwów, ustalania standardów edukacji historycznej, priorytetowego finansowania niektórych dziedzin badań historycznych itp. (Kaśianow, 2016, s. 135).

Celowo posługiwać się będę pojęciem „polityka pamięci”, które w mojej ocenie zawiera także komponent wpływu państwa na kształt pamięci zbiorowej i praktyk kłopotliwych, jest jednak bardziej uniwersalne i naturalniejsze znaczeniowo. Należy jednak podkreślić, że polityka ta często ociera się o pojęcie „państwowej polityki pamięci”, które ukazuje element propagandowy (Nijakowski, 2008, s. 44–45). W kontekście ukraińskim należy podkreślić kwestię politycznego zaangażowania narracji historycznych, celowe modyfikowanie narracji, poszukiwanie tematów wcześniej ignorowanych i włączanie ich do zasobów kultury pamięci. Temu procesowi towarzyszy jednocześnie marginalizowanie i ocena nurtów dotychczas obecnych w kulturze pamięci. W opisywanych zjawiskach akcent pada na rolę państwa w interpretacji historii. Granica pomiędzy chęcią instrumentalizacji historii dla budowy tożsamości i patriotyzmu zgodnego z linią

polityczną, a podążeniem przez państwo drogą pozytywnego wsparcia kultury pamięci jako realnej potrzeby społecznej, jest cienka. Badany przypadek zaangażowania państwa i polityków w proces zmiany nazwy wydarzeń historycznych, ustanawianie panteonu bohaterów, wyznaczanie dat i nazw uroczystości, tworzenie symboli i rocznic sugeruje, że działania mają charakter kreacyjny, odgórny i nie jest to tylko neutralne podążanie instytucji państwowych za oddolnymi procesami pamięciowymi, socjologicznymi i kulturowymi.

Wprowadzenie

Dzień Zwycięstwa obchodzono w Związku Radzieckim od 1965 roku, kiedy uroczystą paradą uczczono 20. rocznicę zakończenia wojny. Leonid Breżniew aktywnie wykorzystywał temat „wielkiego zwycięstwa” jako sposób zwiększenia autorytetu elity rządzącej w społeczeństwie. Pamięć o drugiej wojnie światowej stopniowo przerodziła się w potężny rytuał, który obrastał nowymi upamiętnianiami i quasi-religijnym kultem bohaterów.

Narracja wykreowana przez Leonida Breżniewa wokół Wielkiej Wojny Ojczyźnianej (jak określano w historiografii radzieckiej okres od 1941 do 1945 r.) mówiła o wspólnym zwycięstwie narodów Związku Radzieckiego nad nazistami. W ten sposób system sowiecki zabezpieczał legitymizację władzy, formował kolektywną tożsamość „narodu radzieckiego”. Miało to kluczowe znaczenie zwłaszcza dla relacji Ukraińskiej SRR i Rosyjskiej SRR, bowiem niejako automatycznie marginalizowało niewygodną pamięć o ukraińskiej partyzantce nacjonalistycznej, zwłaszcza w kontekście jej działalności antykomunistycznej i aspiracji niepodległościowych (Zhurzhenko, 2011, s. 100–101). Rosja wprowadziła do polityki historycznej komponent „wspólnoty zwycięstwa”, aby zbliżyć do siebie republiki i stworzyć możliwość politycznej manipulacji i pogłębić zależności (Dehtiarow, Nesterenko, 2017, s. 48–49).

Pamięć o drugiej wojnie światowej zajmuje centralne miejsce w polityce pamięci Ukrainy. Opiera się ona na paradygmacie zaangażowania Ukrainy, jako strony tej wojny, w zwycięstwo nad wojskami nazistowskimi. O poziomie tego „wkładu” decyduje liczba żołnierzy i ofiar cywilnych – Ukraińców, konkretne wydarzenia, które miały miejsce na terytorium Ukrainy (bitwy, działalność konspiracyjna). Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w 1991 roku określenie „Wielka Wojna Ojczyźniana” nadal było powszechnie używane i funkcjonowało równolegle z terminem „druga wojna światowa”. W 2000 roku (prezydentura Leonida Kuczmy) uchwalono ustawę „O upamiętnieniu Zwycięstwa w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej 1941–1945”. Zawierała ona m.in. przepisy dotyczące obchodów Dnia Zwycięstwa 9 maja oraz inne formy „utrwalenia Zwycięstwa i czynów narodu-zwycięzcy” (art. 2); pomniki poświęcone wojnie, programy państwowe itp. W ustawie nie brano pod uwagę pierwszych dwóch lat wojny, kiedy ZSRR występował jako agresor i był sojusznikiem nazistowskich Niemiec (*Zakon Pro uwicznennia Pere-mohy u Welykij Wicczynianij...*).

W latach 2005–2025 nastąpiły radykalne zmiany związane z narracjami i upamiętnieniami Wielkiej Wojny Ojczyźnianej/drugiej wojny światowej. Nastąpiło przejście od sowieckich narracji i kultury pamięci z nią związanej, do narracji narodowej, wpis-

wanej bardziej lub mniej sprawnie w kontekst europejski¹. Proces ten jest często określany „nacjonalizacją pamięci”. Oznacza ona reinterpretację dotychczasowych narracji, co w pierwszej kolejności wiąże się włączeniem narracji sowieckiej do dominującej narracji narodowej oraz stopniowe zerwanie z symboliką sowiecką na rzecz narodowej i religijnej. (Zhurzhenko, 2011, s. 100–101).

Polityka pamięci za prezydentury Wiktora Juszczenki (2005–2010)

Okres prezydentury Wiktora Juszczenki był początkiem rewizji sowieckich schematów interpretacji przeszłości. W polityce pamięci kluczowymi tematami były uznanie Hołodomoru z lat 1932–1933 za ludobójstwo i rehabilitacja ukraińskiego ruchu „narodowowyzwoleńczego”. W kontekście narracji o drugiej wojnie światowej oznaczało to odchodzenie od określenia „Wielka Wojna Ojczyzniana” i przejście do ogólnoeuropejskiej definicji „drugiej wojny światowej”. Państwo aktywnie wspierało badania i popularyzację działalności Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), nazywając ich członków „bojownikami o niepodległość”. Wiktor Juszczenko wielokrotnie podkreślał konieczność „zwrócenia Ukraińcom prawdy o ich przeszłości”. W 2007 roku pośmiertnie odznaczył najwyższym odznaczeniem Bohatera Ukrainy dowódcę Ukraińskiej Powstańczej Armii Romana Szuchewycza, a w 2010 roku uhonorował w ten sposób Stepana Bandere. Decyzje te wywołały publiczną, międzynarodową dyskusję, zwłaszcza w Rosji i Polsce, gdzie opisywani są oni jako winni mordów na ludności cywilnej i kolaboracji. Włączenie marginalizowanych dyskursów o roli OUN-UPA nie oznaczało uwzględniania wszystkich wątków związanych z nacjonalistycznymi formacjami. Wybiórczość narracji, pomijanie kwestii związanych z rolą OUN-UPA w eksterminacji Żydów, kolaboracją z nazistami i mordami na Polkach na Wołyniu i w Galicji Wschodniej powodowało, że polityka Wiktora Juszczenki znajdowała się pod presją krytyki i zarzutów o manipulowanie historią dla bieżących celów politycznych.

W tym okresie narracje i praktyki pamięci ulegają silnej polaryzacji: na Zachodniej Ukrainie bohaterowie UPA stają się symbolami godności narodowej, następuje proces awansu historii alternatywnej, obecnej w domowych wspomnieniach do nurtu oficjalnego, podczas gdy na wschodzie i południu społeczeństwo nadal przywiązane było do narracji sowieckiej (Jędraszczyk, 2023, s. 47–50).

Prezydentura Wiktora Janukowycza (2010–2014)

Wraz z dojściem do władzy Wiktora Janukowycza nastąpił odwrót polityki pamięci od narracji nacjonalistycznych/narodowych. Jego administracja skupiła się na zwycięstwie ZSRR w wojnie, powróciła do używania terminu „Wielka Wojna Ojczyzniana” i uczyniła 9 maja głównym świętem państwowym.

W 2010 roku z okazji 9 maja w Kijowie odbyła się uroczysta defilada z udziałem ciężkiego sprzętu bojowego. Skala przedsięwzięcia była zdecydowanie większa niż w latach

¹ Problemy dotyczą zwłaszcza kwestii związanych z kolaboracją OUN – UPA z nazistami, mordami na Żydach i Polakach, dokonywanych przez ukraińskich nacjonalistów.

wcześniejszych. Mniejsze obchody zorganizowano również w miastach obwodowych, nawet we Lwowie, który dawno odszedł od defilad w stylu sowieckim i ignorował narrację związaną z modelem sowieckim. W pobliżu parady we Lwowie odbył się jednak alternatywny wiec, którego uczestnicy podkreślali, że w tym dniu należy pamiętać i modlić się za poległych w drugiej wojnie światowej, a nie świętować zwycięstwo. Związek Ukraińskiej Młodzieży ogłosił w kilku punktach na czym polega mit Wielkiej Wojny Ojczyźnianej oraz zorganizował dzień wcześniej w Kijowie, Żytomierzu, Chersoniu, Dniepropierowsku, Czernihowie, Lwowie i Czerkasach wiece informacyjne i uroczystości upamiętniające ofiary (*Rehionalni akciji wszanuвання pamjati žertw...*).

Państwo wspierało organizacje kombatanckie skupiające weteranów Armii Czerwonej, a narracja o UPA była skutecznie marginalizowana. W pierwszych tygodniach prezydentury Janukowycza, Doniecki Okręgowy Sąd Administracyjny uznał, że dekret o nadaniu Stepanowi Banderze tytułu Bohatera Ukrainy, wydany przez poprzedniego prezydenta Juszczenkę, jest sprzeczny z prawem, ponieważ Bandera nie był obywatelem Ukrainy. Podobną decyzję sąd wydał w 2011 roku w sprawie dekretu dotyczącego Romana Szuchewycza.

Duże kontrowersje wzbudziła próba wprowadzenia w 2011 roku zapisów ustawowych, pozwalających na oficjalne używanie radzieckiej flagi podczas obchodów 9 maja. Chodziło o możliwość używania „kopii” czerwonego sztandaru z sierpem, młotem i gwiazdą, podobnego do tego, który zatknięto 1 maja 1945 roku nad budynkiem Reichstagu w Berlinie. Fotografia flagi na Reichstagu stała się głównym wizualnym symbolem zwycięstwa ZSRR w drugiej wojnie. W 2011 roku przyjęto projekt ustawy, który zobowiązywał wszystkie organy państwowe i lokalne do „wywieszenia w Dniu Zwycięstwa kopii Sztandaru Zwycięstwa na budynkach (masztach) obok flagi państwowej Ukrainy”. Projekt ustawy został uznany przez Sąd Konstytucyjny Ukrainy za niezgodny z konstytucją i nie wszedł w życie. Zwolennicy upowszechnienia czerwonej flagi z sierpem i młotem prowokowali napięcia społeczne, zwłaszcza w miastach Zachodniej Ukrainy np. we Lwowie, gdzie prorosyjska organizacja Rosyjska Jedność i partia „Ojczyzna” rozwinęły 9 maja 2011 roku flagę radziecką na tzw. Polu Marsowym. Do podobnych incydentów dochodziło w kolejnych latach, co stało się tematem propagandowych przekazów telewizji *Russia Today*. Niewielkie starcia obu stron stanowiły dowód, zdaniem dziennikarzy stacji, na szerzący się w tej części Ukrainy „neonazizm” (Kaśianow, 2018, s. 296).

Pamięć o wojnie stała się elementem orientacji geopolitycznej: nacisk na „wspólne zwycięstwo narodu radzieckiego” podkreślał kurs ku zbliżeniu z Federacją Rosyjską. W ten sposób polityka pamięci dalej dzieliła społeczeństwo.

Po rewolucji godności. Prezydentura Petra Poroszenki (2014–2019)

Federacja Rosyjska rozpoczęła w 2014 roku aktywną kampanię informacyjną, której istotą jest podkreślenie wyłącznej roli Rosji w zwycięstwie nad nazizmem. Rosja – jak twierdzą kremlowscy propagandyści – nie może być agresorem, bo uratowała świat przed nazistowską agresją. Ten monopol na zwycięstwo i sprawowanie kontroli nad tym, by nazizm się nie odradzał, był Rosji potrzebny do propagandowego ukrycia celów agresji i zbrodni na terytorium Ukrainy.

Po Rewolucji Godności w 2014 roku prezesem Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej został Wołodymyr Wjatrowycz. Nie krył on swojego zaangażowania w misję kreowania radykalnie nowej polityki historycznej Ukrainy. Głównym zadaniem dla instytucji uczynił dekomunizację, walkę z mitem „wielkiego zwycięstwa” i „Wielkiej Wojny Ojczyźnianej”. Jego zdaniem, były one „narzędziem służącym do przywrócenia geopolitycznych wpływów Rosji” (Wjatrowycz, 2015, s. 9).

Wjatrowycz wprowadzał do polityki historycznej interpretację drugiej wojny światowej w ramach wykładni, którą opisywał w następujący sposób: „Podczas drugiej wojny światowej Ukraina stoczyła nie jedną, ale kilka wojen. Ich areną były nasze ziemie. To wojna polsko-niemiecka z lat 1939–1945 – oficjalna linia frontu, a po upadku Polski – walki partyzanckie. Potem wojna niemiecko-radziecka 1941–1945 – oficjalny front i front podziemny, potem ponownie oficjalny; podziemna wojna niemiecko-ukraińska w latach 1941–1944; mało znana, jednak niezwykle zaciekała i krwawa wojna polsko-ukraińska (1942–1947) – podziemna i w dużej mierze chłopska, której ramy chronologiczne wychodzą poza rok 1945. I w końcu najdłuższą i najtragiczniejszą z tych wojen była podziemna wojna sowiecko-ukraińska (1939–1954 (1960). [...] Uczestnicy konfrontacji wezwali Ukraińców do realizacji swojego patriotycznego obowiązku w ich formacjach wojskowych [...] Jedynym prawdziwie ukraińskim podmiotem w czasie drugiej wojny światowej był ukraiński ruch wyzwolenczy, reprezentowany głównie przez struktury OUN i UPA. Nie tylko dlatego, że te szeregi wypełnili Ukraińcy (byli oni przecież we wszystkich armiach biorących udział w wojnie), a przede wszystkim dlatego, że jej członkowie jako jedyni postawili sobie za cel obronę ukraińskiego interesu narodowego, ochronę miejscowej ludności i tworzenia własnych, niezależnych struktur państwowych. [...] Nasza ziemia stała się jedną z głównych aren wojny światowej” (Wjatrowycz, 2015, s. 8–9, tłumaczenie własne).

Interpretacja przedstawiana na konferencjach, w mediach i opisywana w publikacjach Wjatrowycza, była kontrowersyjna i podważana przez wielu historyków², jednak możliwości instytucjonalno-polityczne związane z funkcją dyrektora UIPN oraz działania Rosji na terenach okupowanych spowodowały, że w latach 2014–2019 wykonano wiele działań na rzecz odejścia od sowieckiej historiografii działań wojennych. Prace nad dekonstrukcją sowieckich narracji dotyczyły w pierwszej kolejności dat, rocznic i symboli. Stopniowo odchodzono od rocznic „wyzwolenia” ukraińskich miast. Wjatrowycz twierdził, że «aby opisać wydarzenia z 1944 roku, trzeba powiedzieć: „wypędzenie nazistów-okupantów z Ukrainy”, a nie „wyzwolenie Ukrainy od faszystów najeźdźców”. Termin „wyzwolenie” oznacza wolność, swobodę, a w 1944 roku Ukraina nie stała się wolna. Wraz z wypędzeniem okupantów hitlerowskich Ukraina nie uzyskała wolności, tylko

² W książce *Druha polsko-ukrajinska wijna 1942–1947* (Друга польсько-українська війна. 1942–1947), Kyiv, 2011, Wjatrowycz przedstawia zbrodnie na Wołyniu dokonane przez UPA na polskiej ludności cywilnej jako element konfliktu zbrojnego, tj. jako wojnę między Polakami a Ukraińcami, którą nazywa II wojną polsko-ukraińską. Sugeruje, że wydarzenia te były kontynuacją wojny polsko-ukraińskiej (1918–1919). Większość recenzji naukowych książki była bardzo krytyczna. Zarzucano mu przedstawianie wydarzeń niezgodnych ze stanem faktycznym, wybielanie zbrodni dokonywanych przez UPA (recenzje krytyczne opublikowali m.in. Grzegorz Motyka, Andrzej Zięba, Per Anders Rudling, Grzegorz Rossoliński-Liebe, Andrzej Leon Sowa, Ihor Iljuszyn, Andriy Portnow).

znalazła się pod innym panowaniem, co skutkowało masowymi represjami i deportacjami setek tysięcy ludzi. ZSRR nie dążył do wyzwolenia narodu ukraińskiego, ale do powrotu Imperium Radzieckiego». (Wjatrowycz, s. 11).

W 2014 roku, 9 maja przypadał kilka tygodni po zajęciu Krymu i w pierwszym miesiącu trwania operacji antyterrorystycznej na wschodzie Ukrainy. Skłoniło to władze większości miast do rezygnacji z uroczystych obchodów. Ze względu na prawdopodobieństwo prowokacji i zamieszek odwołano defilady w Kijowie, Charkowie i Odessie. Zamiast tego zaproponowano spotkania z weteranami oraz nabożeństwa np. w Łucku, Równem, Lwowie. Uroczystości odbywały się często 8 maja. Na okupowanym Krymie, w Sewastopolu świętowano w stylu radzieckim. Była to okazja by pokazać siłę Rosji na Krymie. W paradzie 9 maja 2014 roku w Sewastopolu uczestniczył prezydent Rosji Władimir Putin.

Prezydent Poroszenko nie sprzeciwiał się inicjatywom UINP. W czasie jego prezydentury nastąpiło odejście od nazwy „Wielka Wojna Ojczyzniana” oraz przygotowano nową formułę obchodów 70. rocznicy zakończenia wojny (Ukaz 169/2015). Równie symboliczne było odejście od radzieckiego święta Dnia Obrońcy Ojczyzny, obchodzonego 23 lutego. Od 2014 roku nowe święto armii (Dzień Obrońcy Ojczyzny³) ściśle wiązało się już z tradycją ukraińską – jego datę przeniesiono na 14 października, czyli święto Opieki Najświętszej Bogurodzicy (Pokrowy), dzień ukraińskiego Kozactwa oraz dzień utworzenia w 1942 roku Ukraińskiej Powstańczej Armii.

W 2015 roku przypadała 70. rocznica zakończenia drugiej wojny. Upredzając rosyjską narrację, Ukraina wprowadziła w 2014 roku zmiany dotyczące upamiętniania 8 i 9 maja. Zmieniono nie tylko datę na zgodną z historiografią zachodnioeuropejską (8 maja), ale i nazwę.

Od 2015 roku, 8 maja obchodzony był jako Dzień Pamięci i Pojednania, a 9 kwietnia 2015 roku deputowani przegłosowali również projekty ustaw, które usunęły termin „Wielka Wojna Ojczyzniana” z ukraińskiego ustawodawstwa i zakazały propagandy komunizmu i nazizmu (*Zakon Ukrainy Pro uwiecznennia peremohy...*). Podsumował to zresztą sam Wjatrowycz w 2015 roku mówiąc, że zmiana nazwy rocznicy i jej daty ma pokazać, że „Ukraińcy są gotowi po ukraińsku, a nie po sowiecku, szanować pamięć wszystkich ofiar wojny (Wjatrowycz, 2015, s. 12)

Od 2016 roku zamiast „Dnia Zwycięstwa”, 9 maja obchodzony był jako „Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem w II Wojnie Światowej”. Wprowadzono nowy dla Ukrainy symbol pamięci - czerwony mak - jako powszechny w Europie znak szacunku dla ofiar wojen. Do 2014 roku jako symbolu Dnia Zwycięstwa używano wstążki św. Jerzego. Jednak od 2014 roku stała się ona symbolem rosyjskiej agresji wobec Ukrainy. Projekt maku opracował charkowski plastyk Sierhiej Miszakin. W czerwonym maku z czarnym środkiem (symbol krwi wokół śladu po kuli) swoją symbolikę odnaleźli też ukraińscy nacjonaści, gdyż kojarzył się on z czerwono-czarną flagą UPA.

Weterani Armii Czerwonej stopniowo tracili monopol na status jedynych bohaterów. Członkowie UPA, a także żołnierze ATO/OOS⁴ zostali włączeni do narodowego

³ W 2021 roku nazwę zmieniono na Dzień Obrońcy i Obrończyni Ojczyzny, aby uwzględnić kobiety w wojsku ukraińskim.

⁴ ATO (*Антитерористична операція*) Operacja antyterrorystyczna. Działania zbrojne po wybuchu konfliktu w Donbasie w 2014 r. Oficjalnie miała na celu zwalczanie „organizacji terrorystycznych”

panteonu bojowników o wolność ustawą *O prawnym statusie i poszanowaniu pamięci bojowników o niepodległość* (Zakon Ukrainy *Pro prawowyj status ta wspanuwannia pamjati borciw*). Wjatrowycz tak opisywał ten proces: „Dziś mamy swoje państwo i obowiązek jego obrony, jednocząc wszystkich tych, których dziadowie w latach drugiej wojny światowej walczyli po różnych stronach” (Wjatrowycz, 2015, s. 12).

Z punktu widzenia kultury pamięci kluczowa była zmiana formatu obchodów rocznicy zakończenia wojny - od parad do akcji upamiętniających pod hasłem „Pamiętamy - zwyciężamy”. Oznaczało to odejście od parad i defilad, które tradycyjnie, zwłaszcza w okresie sowieckim i w Rosji, wiązały się z pokazem sprzętu bojowego, gotowości do kolejnych zwycięstw oraz triumfem siły militarnej. Od 2015 roku ukraińskie państwo kładzie nacisk na oddawanie czci pamięci ofiarom, ludzkiemu cierpieniu, odwadze narodu. Hasło „Pamiętamy – zwyciężamy” pokazuje, że zwycięstwo jest nie tylko faktem z przeszłości, ale długim procesem stawiania oporu najeźdźcy i budowania pokoju. Zmiana formatu oznacza zatem przejście od uroczystości o charakterze wojskowym do obchodów o charakterze humanistycznym, w których nie chodzi o demonstrację siły, lecz o oddanie czci i godności człowiekowi i pokojowi.

Wydarzenia 2014 roku – rewolucja godności i początek rosyjskiej agresji – radykalnie zmieniły kontekst polityki historycznej. Z agresorem kojarzyły się sowieckie symbole, co skłoniło państwo do podjęcia zdecydowanych kroków w kierunku wprowadzenia nowego ustawodawstwa. W kwietniu 2015 roku Rada Najwyższa przyjęła pakiet tzw. ustaw dekomunizacyjnych w skład, którego wchodziła Ustawa „O potępieniu komunistycznego i narodowosocjalistycznego (nazistowskiego) reżimu totalitarnego oraz zakazie ich symboliki”, Ustawa „O statusie prawnym i upamiętnieniu bojowników o niepodległość Ukrainy w XX wieku”, Ustawa „O dostępie do archiwów represyjnych organów komunistycznego reżimu totalitarnego (1917–1991), Ustawa „O upamiętnieniu zwycięstwa nad nazizmem w II wojnie światowej (1939–1945)”⁵.

(czyli prorosyjskich separatystów w Doniecku i Ługańsku). Dowodzona była przez Służbę Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU), a nie armię. Pomimo nazwy sugerującej działania policyjne w praktyce była to pełnoskalowa operacja wojskowa.

OOS (*Operacija ob'ednanih sil*) Operacja Sił Połączonych. Decyzją prezydenta Petra Poroszenki zastąpiła ATO od kwietnia 2018 r. Dowództwo operacji przekazano Siłom Zbrojnym Ukrainy.

⁵ Zakon Ukrainy „Pro uwiecznennia peremohy nad nacyzmoz u Druhij switowij wijn 1939–1945 rokiw” № 315-VIII wid 09.04.2015 [Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років], Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст. 191, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>; Zakon Ukrainy „Pro zasudzhennia komunistycznoho ta nacystskoho totalitarnych reżymiw” № 317-VIII wid 09.04.2015 [Про засудження комуністичного та націонал соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки], Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст. 219, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>; Zakon Ukrainy „Pro prawowyj status ta wspanuwannia pamjati borciw za nezależnist' Ukrainy u XX stolitti”, Widomosti Werchownoji Rady (WWR), 2015, № 25, ст. 190 [„Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті”, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст. 190], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>; Zakon Ukrainy „Pro dostup do archiwiv represywnych orhaniw komunistycznoho totalitarnoho reżymu 1917-19 rokiw” [Закон України „Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років”], № 316-VIII від 9 квітня 2015 року, https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/316-19?utm_source=chatgpt.com#Text,

Pamięć o deportacji Tatarów krymskich częścią pamięci ukraińskiej

Po 2014 roku państwowa polityka pamięci w stosunku do dotychczas marginalizowanej przeszłości mniejszości narodowych stała się bardziej inkluzywna. Dotyczyło to zwłaszcza kultury pamięci Tatarów krymskich, dla których wojna zakończyła się nie wyzwoleniem, ale masowymi represjami. W maju 1944 roku ponad 180 tysięcy osób zostało przymusowo wysiedlonych z ojczystego Krymu, głównie do Azji Środkowej, pod zarzutem kolaborowania z Niemcami. Przez wiele dziesięcioleci radziecka historiografia budowała wokół nich mit zdrajców i kolaborantów. Pomimo udanych powrotów na Krym w latach 90. XX wieku, reaktywowania Medżelisu, możliwości zakładania szkół tatarskich i uzyskania reprezentacji w Radzie Najwyższej, narracja o krzywdzie związanej z Sürgünlik (krm. Sürgünlik, „wygnanie”, „zesłanie”) nie trafiała do głównego nurtu państwowej polityki pamięci.

Po aneksji Krymu w 2014 roku, deportacja z 1944 roku nabrała nowego, symbolicznego znaczenia. Tatarzy krymscy ponownie zostali poddani represjom i wbrew swej woli opuszczali półwysep. Polityka Rosji względem nich była pełna nieufności, zapewne także dlatego, że na początku lat 90. XX wieku Tatarzy wsparli ideę niepodległości Ukrainy i byli uznawani za lojalnych obywateli Ukrainy. Być może pokutował też stereotyp wykreowany przez historiografię radziecką.

Działania UIPN i dekrety prezydenta doprowadziły do poszerzenia oficjalnej narodowej pamięci o Tatarów krymskich, których losy przez długi czas były wykluczane z oficjalnej historii radzieckiej i ukraińskiej. Ten przykład pokazuje polifonię pamięci wojny, uwzględniającej różne doświadczenia, także mniejszości. Rada Najwyższa Ukrainy 12 listopada 2015 roku oficjalnie uznała deportację Tatarów krymskich w 1944 roku za ludobójstwo. W tej samej uchwale ustanowiono 18 maja (dzień rozpoczęcia deportacji) Dniem Pamięci Ofiar Ludobójstwa Tatarów krymskich (*Pro wyznannia henocydu...*). Co roku, 18 maja, odbywają się uroczystości państwowe, przemówienia prezydenta i wspólne akcje pamięci – także wśród diaspory tatarskiej w Kijowie, Lwowie, a nawet za granicą (Turcja, Polska). W całej Ukrainie 18 maja ogłaszana jest minuta ciszy o godzinie 12:00. W szkołach i muzeach Ukrainy pojawiły się po 2015 roku lekcje i wystawy o Sürgünlik, a pamięć o nim stała się częścią ukraińskiej narracji o walce z totalitaryzmem sowieckim i rosyjskim imperializmem. Państwo ukraińskie wspierało publikacje i działania, które podkreślały, że to Tatarzy, a nie Rosjanie mają, większe prawo do półwyspu, będąc ludnością rdzenną. W 2021 roku prezydent Zełenski podpisał ustawę „O ludach rdzennych Ukrainy”, w której Tatarzy krymscy (obok Karaimów i Krymczaków) zostali oficjalnie uznani za naród rdzenny Ukrainy.

2019–2025: Od równowagi do antyrosyjskiego radykalizmu pamięci

W pierwszych latach swojej prezydentury Wołodymyr Zełenski starał się unikać ostrej polaryzacji w kwestiach pamięci, podkreślając „jedność narodu” i oddając cześć wszystkim ofiarom wojny. Zmienił także dyrektora UIPN. Jednak inwazja Rosji w lutym w 2022 roku spowodowała konieczność prowadzenia jednoznacznej polityki pamięci, ukierunkowanej na kształtowanie patriotycznych postaw na bazie wzorców z przeszłości. Wraz z atakiem Rosji na Ukrainę nastąpiło gwałtowne wzmocnienie antyrosyjskiego wymiaru pamięci. Zmieniono narrację dotyczącą wojny – druga wojna światowa była

częścią aktualnych zmagania Ukrainy z Federacją Rosyjską. Panteon bohaterów zbiorowych powiększa się: weterani trwającej wojny stają się symbolami patriotyzmu i trafiają do pamięci zbiorowej. Symbolem tego procesu jest dobudowywanie do memoriałów upamiętniających ofiary drugiej wojny, pomników i tablic poświęconych żołnierzom operacji ATO/OOS i działań wojennych po 24 lutego 2022 roku.

W 2023 r. przyjęto ustawę nr 9278 (*Zakon Pro Deń Pamjati...*), na mocy której 8 maja stał się oficjalnym świętem państwowym (Dzień Pamięci i Zwycięstwa nad Nazizmem) i dniem wolnym od pracy, a 9 maja jest obchodzony jako Dzień Europy i nie jest dniem wolnym. Oznaczało to ostateczne zerwanie z sowiecką tradycją.

W maju 2025 r. przypadła 80. rocznica zakończenia wojny. Prezydent Ukrainy nakręcił telefonem film z nieformalnym orędziem z okazji Dnia Pamięci i Zwycięstwa, w którym podkreślił znaczenie pamięci o ofiarach, dalszego oporu wobec współczesnej agresji, dokonał porównań cierpienia cywilów z czasów wojny z obecnymi doświadczeniami Ukraińców (*Zwernennia Prezydenta z nahody*). Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej przygotował seminaria, wystawy i bogaty pakiet materiałów informacyjnych, edukacyjnych, infografik i rekomendacje dotyczące symboli (*Informacijni materialy do Dnia pamjati...*). W regionach, 8 maja odbyły się uroczystości upamiętniające - składanie kwiatów, oddawanie czci zmarłym, nabożeństwa żałobne.

Rocznice w odbiorze społecznym

Analiza przeprowadzona na przestrzeni lat 2012–2022 przez ośrodek badań opinii publicznej „Rejting” wskazuje stopniową, ale systematyczną i konsekwentną transformację w postrzeganiu 9 maja. Przed przełomowymi wydarzeniami związanymi z tzw. rewolucją godności, społeczeństwo Ukrainy pozostawało pod dominacją narracji radzieckiej (lata 2012–2014) – ponad 70% badanych uważało ten dzień przede wszystkim za Dzień Zwycięstwa. Pamięć ofiar wojny była na dalszym planie.

Dostrzegalne zmiany notujemy po 2014 roku. Po Rewolucji Godności i rozpoczęciu wojny z Rosją udział zwolenników interpretacji 9 maja jako „Dnia Pamięci Ofiar” wzrósł z 18% do 34%. Choć większość nadal mówiła o „Dniu Zwycięstwa”, różnica zaczęła się widocznie zmniejszać.

Przełom nastąpił po 2022 roku – pełnoskalowa agresja Rosji spowodowała radykalną zmianę: tylko 15% uważa 9 maja za „Dzień Zwycięstwa”, a aż 80% – za Dzień Pamięci Ofiar II Wojny Światowej. Można to interpretować jako odejście od radzieckiego/rosyjskiego modelu pamięci i pełną akceptację europejskiej tradycji uhonorowania ofiar wojny.

Tabela 1

Jak należy obchodzić 9 maja – jako Dzień Zwycięstwa czy jako Dzień Pamięci Ofiar II Wojny Światowej?

Rok/Odpowiedź	Kwiecień 2012	Kwiecień 2014	Kwiecień 2018	Kwiecień 2022
Dzień Zwycięstwa	74	73	58	15
Dzień Pamięci Ofiar Wojny	18	24	34	80
Trudno odpowiedzieć	8	3	8	5

Źródło: Zestawienie na podstawie badań ośrodka Rejting, <https://dif.org.ua/article/vikliki-evropeyskoi-politiki-pamyati-pro-drugu-svitovu-v-konteksti-rosijsko-ukrainskoi-viyni-ekspertne-obgovorennja>.

Ewolucję podejścia do dnia 8 maja i 9 maja obrazuje zestawienie tabelaryczne:

Zmiany nazw 8 maja i 9 maja na Ukrainie po 2005 roku

Okres / data	8 maja	9 maja	Podstawa prawna
Do 2015	Nie funkcjonował jako święto	Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem w Drugiej Wojnie Światowej. Tradycja radziecka, święto państwowe.	Ustawa Ukrainy O upamiętnieniu Zwycięstwa w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej 1941–1945 z 20 kwietnia 2000
9 kwietnia 2015	Dzień Pamięci i Pojednania, święto symboliczne, nie było dniem wolnym od pracy	Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem w Drugiej Wojnie Światowej. Święto państwowe, dzień wolny od pracy	Ustawa Ukrainy Nr 315-VIII z 9 kwietnia 2015 r. https://zakon.rada.gov.ua/go/315-19
2015–2023	Dzień Pamięci i Pojednania, święto symboliczne, nie było dniem wolnym od pracy	Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem w Drugiej Wojnie Światowej. Święto państwowe, dzień wolny od pracy	Ustawa Nr 315-VIII (do 2023 r.)
8 maja 2023	Prezydent podpisał dekret, w którym podkreśla się, że 8 maja to dzień pamięci wszystkich ofiar wojny	Dzień Europy	Dekret Prezydenta nr 266/2023 z 8 maja 2023 https://www.president.gov.ua/documents/2662023-46797
29 maja 2023	Dzień Pamięci i Zwycięstwa nad Nazizmem w Drugiej Wojnie Światowej 1939–1945. Święto państwowe, dzień wolny od pracy	Dzień Europy (bez odniesienia do drugiej wojny). Nie jest dniem wolnym od pracy	Ustawa Ukrainy Nr 3107-IX z 29 maja 2023 r. https://zakon.rada.gov.ua/go/3107-20 . Ustawa weszła w życie 15 czerwca 2023

Źródło: Zestawienie własne.

Wnioski

W niniejszym artykule przeanalizowano wpływ przemian społeczno-politycznych na politykę pamięci. Możliwy jest też odwrotny kierunek – za sprawą kreowanej przez polityków i instytucje państwowe polityki pamięci, następuje przyspieszenie przemian społecznych związanych z tożsamością. Oba te procesy są wzajemnie zależne i sprzężone. Jest to szczególnie widoczne po 2014 i 2022 roku, kiedy instrumentalizacja pamięci i narracji o drugiej wojnie światowej, praktyki upamiętniające i toponimia stają się narzędziem politycznym dla Rosji, legitymizującym wojnę. Dla Ukrainy polityka historyczna przestaje być jedną z polityk społecznych, stając się narzędziem do budowy odporności społecznej i motywacji do walki o tożsamość i samostanowienie.

Przez dwie dekady (2005–2025) ukraińska polityka pamięci dotycząca drugiej wojny światowej uległa radykalnej transformacji, przechodząc od sowieckiego dyskursu „Wielkiej Wojny Ojczyźnianej” do narracji narodowych oraz uniwersalnych (w nurcie upamiętnień ogólnoeuropejskich, w których nacisk kładziony jest na pamięć ofiar i walkę o wolność). Czynnikiem zmian były uwarunkowania polityczne związane z prorosyjskimi i proeuropejskimi aspiracjami kolejnych prezydentów. Najsilniejszym katalizatorem stały się wydarzenia związane z tzw. rewolucją godności, zajęciem Krymu przez

Rosję oraz wojnę w obwodzie donieckim i ługańskim. Polityka pamięci kształtowana była w opozycji do zastanej narracji sowieckiej. Dekomunizacja i wprowadzenie do oficjalnych dyskursów bohaterów ukraińskiego „ruchu narodowowyzwoleńczego” miało skonsolidować Ukraińców w obliczu zagrożenia ze strony Rosji. W 2015 roku uchwalono nową ustawę pod nazwą „O upamiętnieniu zwycięstwa nad nazizmem w II wojnie światowej 1939–1945”. Zapisano w niej, wcale nieoczywiste dotychczas stwierdzenia, że wojna rozpoczęła się w 1939 roku w wyniku porozumień reżimu nazistowskiego i totalitarnego reżimu komunistycznego ZSRR, wskazując na konieczność upamiętnienia wszystkich ofiar wojny światowej. W tym celu w art. 1 ustanowiono Dzień Pamięci i Pojednania (8 maja) oraz święto państwowe – Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem w Drugiej Wojnie Światowej (9 maja).

Pełnoskalowa inwazja w 2022 roku spowodowała jeszcze większe przewartościowanie stosunków rosyjsko-ukraińskich. Putin opiera swoją politykę historyczną głównie na gloryfikacji wielkomocarstwowej polityki ZSRR, zwłaszcza reżimu Stalina oraz miedzie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. We współczesnej Rosji pamięć o latach 1939–1941, a zwłaszcza o roku 1939, jest niewygodna do przywołania przez władze i w dużej mierze zapomniana. Nacisk kładzie się na narrację o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej w latach 1941–1945. W obliczu prób uzasadniania przez Putina agresji na Ukrainę narracjami o drugiej wojnie światowej, przestrzeń pamięci uległa szybkiemu upolitycznieniu (Moskwa, 2024, s. 117–118). W swych przemówieniach prezydent Rosji legitymizował wojnę misją usunięcia z Ukrainy „neonazistów” i „faszystów”. Pamięć o wojnie konsoliduje, legitymizuje i usprawiedliwia reżim niedemokratyczny. Autorytarny reżim pamięci w Rosji odtwarza sowiecki model narracji o drugiej wojnie i w unikalny sposób wykorzystuje pamięć w skali globalnej.

Ukraina także wpisuje aktualną wojnę w kontekst drugiej wojny światowej, ale zmiany wprowadzone poprzez konkretne działania związane z polityką pamięci, pokazują chęć „unarodowienia” roli Ukraińców w działaniach wojennych, ukazania ich odrębności i aspiracji niepodległościowych oraz skomplikowanej historii podległego narodu.

Bibliografia

- Dehtiarow S., Nesterenko W. (2017), *Druha switowa wijna w polityci pamjati ta «rodynnij pamjati», „Sumśka starowyna”, nr 51, s. 48–63* [Дегтярьов С., Нестеренко В. (2017), *Друга світова війна в політиці пам'яті та «родинній пам'яті», „Сумська старовина”, № 51. s. 48–63*].
- Dekret Prezydenta Ukrainy № 169/2015 „Pro zachody z widznaczennia 70-ji ricznyci Peremohy nad nacyzmoz u Druhij switowij wijni” [Указ Президента України № 169/2015 „Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни”].
- Dvorkin I. V. (2023), *Vidobrazhennia pam'iaty pro Druhu switovu wiinu v ukrainskomu zakonodavstv, Kharkiv [Widobrazhennia pamjati pro druhu switowu wijnu w ukrainskomu zakonodawstwi, Харків], KPI Repository, <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/86127f48-dc53-4c61-88c4-9bc1f91547fe>*.
- Dvorkin I. V. (2024), *Memory of World War II in the conditions of the Russian-Ukrainian war*, ResearchGate, <https://www.researchgate.net/publication/379835501>.

- Dworkin I. (2023), *Pamjat'pro Druhu switowu wjnu w umowach rosijško-ukrajinškoji wjny: postanowka problemy*, „Ukrajinoznawczyj almanach”, Wyp. 33, s. 24–28 [Дворкін І., (2023), *Пам'ять про Другу світову війну в умовах російсько-української війни: постановка проблеми*, „Українознавчий альманах”, Вип. 33, s. 24–28].
- Hrycenko O. (2017), *Prezydenty i pamjat'. Polityka pamjati prezidentiw Ukrainy (1994–2014): pidgruntia, poslannia, realizacija, rezultaty*, «K.I.S.», Kyjiw [Гриценко О. (2017), *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підгрунття, послання, реалізація, результати*, «К.І.С.», Київ].
- Iakovenko N., Soroka M. (2012), *Ukraine's memory wars*, “Europe-Asia Studies”, 64(9), s. 1745–1772.
- Informacijni materialy do Dnia pamjati ta peremohy nad nacyzmoz u Druhij switowij wjny (8 trawnia) – 2025* [Інформаційні матеріали до Дня пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (8 травня) – 2025], https://uinp.gov.ua/informacijni-materialy/zhurnalistam/informacijni-materialy-do-dnya-pamyati-ta-peremogy-nad-nacyzmoz-u-drugij-svitoviy-viyny-8-travnja-2025?utm_source=chatgpt.com.
- Jędraszczyk K. (2023), *Proces uzgadniania pamięci w kontekście „wojny pomników” na Ukrainie w latach 2014–2022*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Księgarnia Akademicka Sp. z o.o., vol. 20, nr 3(84), s. 45–55, DOI: 10.12797/Politeja.20.2023.84.04.
- Kaśianow H. (2018), *Past continuous: istoryczna polityka 1980-ch–2000-ch. Ukrajina ta susidy*, Laurus Antropos–Lohos-Film, Kyjiw [Касьянов Г. (2018), *Past continuous: історична політика 1980-х–2000-х. Україна та сусіди*, Laurus Антропос–Логос–Фільм, Київ].
- Kaśianow H. (2016), *Istoryczna pamjat' ta istoryczna polityka: do pytanńia pro terminolohiju j he-nealohiju, poniat'*, „Ukrajinskyj istorycznyj žurnal”, nr 2, s. 118–137 [Касьянов Г. (2016), *Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять*, „Український історичний журнал”, № 2].
- Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci* (2014), red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Moskwa D. (2024), *Russia's battle for remembrance. Memory laws in Vladimir Putin's Russia exemplified by the Russo-Ukrainian war*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 22, z. 1, s. 105–121, DOI: <https://doi.org/10.36874/RIESW.2024.1.6>.
- Nabok S. (2011), *Derżawa i polityka pamjati: doswid czotyrioch Prezydentiw Ukrainy*, „Naukowi zapysky Instytutu politycznych i etnonacjonalnych doslidżeń im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy”, Wyp. 5, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_5_30 [Набок С. (2011), *Держава і політика пам'яті: досвід чотирьох Президентів України*, „Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України”, Вип. 5, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_5_30].
- Nijkowski L. M. (2008), *Polska polityka pamięci, esej socjologiczny*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Polianska N. (2008), *Istorychna pamiat' pro Druhu switovu viinu v ukrainskomu ta polskomu suspilstvakh*, w: *Ukrajina: kulturna spadščyzyna, nacionalna swidomist', derżawnist'*, Zb. nauk. pr., wyp. 17, Instytut ukrajinoznawstwa NAN Ukrainy im. I. Krypjakewycza, Lwiw [Полянська Н. (2008), *Історична пам'ять про Другу світову війну в українському та польському соціумах*, w: *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, Зб. наук. пр., Вип. 17, Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, Київ].
- Pro dostup do archiwiv represywnych orhaniv komunistycznoho totalitarnoho režymu 1917–1991 rokiv*, Widomosti Werchownoji Rady (WWR), 2015, № 26, st. 218 [Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст. 218], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>.

- Pro wyznannia henocydu krymskotatarského narodu*, wid 12.10.2015, № 49–50, ст. 4 69 [*Постанова Про визнання геноциду кримськотатарського народу*, від 2015, № 49–50, ст. 4 69], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-19#Text>.
- Rehionalni akciji wszanuwannta pamjati žertw Druhoji switowoji wijny* [*Регіональні акції вшанування пам'яті жертв Другої світової війни*], <https://web.archive.org/web/20130722215503/http://8travnja.org.ua/regional-actions.html>.
- Ukaz 169/2015, *Pro zachody z widznaczennta u 2015 roci 70-ji ricznyci Peremohy nad nacyzmtom u Jewropi ta 70-ji ricznyci zawerszennta Druhoji switowoji wijny* (wid 24.03.2015) [Указ 169/2015, *Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни* (від 24.03.2015)].
- Wjatrowycz W. (2015), *Druha switowa – wijna pamjatej. Wstupne slowo*, w: *Ukrajńska Druha switowa, Materiały miżnarodnoji naukowoji konferenciji do 70-ji ricznyci peremohy nad nacyzmtom u Druhijs switowij wijni (5 trawnia 2015 r., m. Kujiw)*, K.I.S. Kujiw [В'ятрович В. (2015), *Друга світова – війна пам'ятей. Вступне слово*, w: *Українська Друга світова, Матеріали міжнародної наукової конференції до 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (5 травня 2015 р., м. Київ)*, К.І.С., Київ].
- Yekelchyk S. (2020), *War and memory in Russia, Ukraine and Belarus*, “Journal of Modern European History”, 18(3), s. 271–286.
- Zakon № 9278 *Pro deń pamjati ta peremohy nad nacyzmtom u Druhijs switowij wijni 1939–1945 rokiw* [Закон № 9278 *Про День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років*].
- Zakon *Pro uwiczennta Peremohy u Welykij Witczyznianij wijni 1941–1945 rokiw*” wid 20 kwitnia 2000 roku № 1684-III u redakciji Zakonu *Pro wnesennia zmin do Zakonu Ukrajiny «Pro uwiczennta Peremohy u Welykij Witczyznianij wijni 1941–1945 rokiw» szczodo poriadku oficijnoho wykorystannia kopij Prapora Peremohy*” wid 21 kwitnia 2011 roku № 3298-VI [Закон *Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років* від 20 квітня 2000 року № 1684-III у редакції Закону *«Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги»* від 21 квітня 2011 року № 3298-VI].
- Zakon Ukrajiny *Pro uwiczennta peremohy nad nacyzmtom u Druhijs switowij wijni 1939–1945 rokiw* № 315-VIII wid 09.04.2015 [Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст. 191], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>.
- Zakon Ukrajiny *Pro zasudżennia komunistycznoho ta nacystského totalitarnych režymiw*, № 317-VIII wid 09.04.2015 [Про засудження комуністичного та націонал соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст. 219], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.
- Zakon Ukrajiny *Pro prawowyj status ta wszanuwannta pamjati borciw za nezależnist' Ukrajiny u XX stolitti*, Widomosti Werchownoji Rady (WWR), 2015, № 25, ст. 190 [Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст. 190], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>.
- Zhurzenko T. (2011), “Chuzha wiina” chy “spilna Peremoha”? *Natsionalizatsiia pamiaty pro Druhu switovu wiinu na ukrainsko-rosiiskomu prykordonni*, „Ukraina moderna”, nr 16, 87–114 [«Чужа війна» чи «спільна Перемога»? Націоналізація пам'яті про Другу світову війну на україно-російському прикордонні, „Україна Модерна”, № 16, 87–114].
- Zwernennia Prezidenta z nahody Dnia pamjati ta peremohy nad nacyzmtom u Druhijs switowijwijni 1939–1945 [Звернення Президента з нагоди Дня пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років], <https://www.president.gov.ua/videos/zvernennya->

prezidenta-z-nagodi-dnya-pamyati-ta-peremogi-nad-7645?utm_source=chatgpt.com; <https://www.youtube.com/watch?v=JWYDnibCysc>.

The Second World War in Ukrainian Memory Politics (2005–2025). Anniversaries, Commemorations, Narratives

Summary

This article analyses the evolution of Ukrainian memory politics concerning the Second World War in the years 2005–2025, with particular emphasis on the role of presidents, the internal situation and geopolitical factors. It presents changes in official historical narratives, the nature and symbolism of public holidays – from the post-Soviet model of glorifying the so-called Great Patriotic War to European models of commemoration. The year 2014 and the war with Russia were crucial for the reinterpretation of wartime events.

Using chronological and problem-based analysis, analysis of legal sources and analysis of political discourse, the article discusses the groundbreaking changes associated with the presidency of Viktor Yushchenko (the heroisation of the Ukrainian Insurgent Army), the return to Soviet narratives during the Viktor Yanukovich period, the process of decommunisation and “Ukrainisation of memory” after 2014. The symbolic significance of the reform of public holidays was also analysed – the introduction of Remembrance and Reconciliation Day (8 May), the redefinition of Victory Day (9 May) and new practices of remembrance after 2022.

The war with Russia has given the Second World War new meanings in the discourse on identity and patriotism. The article points out that between 2005 and 2025, the memory of the Second World War became a tool for legitimising power and an element in the struggle for the symbolic boundaries of Ukraine’s national identity.

Key words: Second World War, memory politics, historical narratives, anniversaries, Ukraine

Wkład autorów (Author Contributions)

Konceptualizacja (Conceptualization): Katarzyna Jędraszczyk

Zestawienie danych (Data curation): Katarzyna Jędraszczyk

Analiza formalna (Formal analysis): Katarzyna Jędraszczyk

Piśmiennictwo – oryginalny projekt (Writing – original draft): Katarzyna Jędraszczyk

Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie (Writing – review & editing): Katarzyna Jędraszczyk

Sprzeczne interesy: Autorka oświadczyła, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy.

(Competing interests: The author have declared that no competing interests exist)

